

HARMATTA JÁNOS

EGY FINNUGOR NÉP AZ ANTIK IRODALMI
HAGYOMÁNYBAN

Előadás a Nyelv- és Irodalomtudományi Osztály 1954. május 17-én tartott felolvasó ülésén

Őstörténeti kutatásunkban a közelmúltban élénk vita fejlődött a finnugor, illetőleg uráli őshaza helyének kérdéséről. Mint köztudomású, ebben a kérdésben jelenleg is két homlokegyenest ellenkező felfogás áll egymással szemben. Az egyik felfogás szerint ugyanis az uráli őshazát Kelet-Európában, a másik szerint viszont — Kelet-Ázsiában kell keresnünk. Talán különösnek tűnhetik fel, hogy a magyar őstörténet számos tisztázatlan kérdése közül éppen az uráli őshaza problémája adott ilyen széleskörű vitára alkalmat. Ennek a feltűnő jelenségnek azonban igen alapos oka van. A magyar őstörténet mindezideig két teljesen szilárdnak látszó sarokpontra támaszkodott. Ezek közül az egyiket azok a bizánci és arab tudósítások jelentik, melyek a honfoglaláselőtti magyarságot az i. u. IX. században mint Dél-Oroszországban lakó népet állítják élénk. A másik szilárd pont eddig az urálvidéki finnugor őshaza elmélete volt. E két sarokpont között a magyarság őstörténetét kutatásunk többé-kevésbé valószínű feltevésekkel töltötte ki. Ennek az a következménye, hogy ha a keleteurópai finnugor őshaza elméletét elvetjük, és helyére a keletázsiai őshaza elméletét állítjuk, akkor a magyar őstörténet egész folyamatát másképpen kell rekonstruálnunk. Ez a körülmény világosan megmagyarázza az őshaza kérdésének rendkívüli fontosságát, s a körülötte kibontakozó vita élénkségét.

Kétségtelen azonban, hogy a magyar őstörténetnek egyetlen alapvető pontra való építése — mint ezt az őstörténeti vita is megmutatta — nem szerencsés dolog. Őstörténetkutatásunk sokkal kedvezőbb helyzetben volna, ha a finnugor őshaza kora és az i. u. IX. század közötti időre vonatkozólag is rendelkeznék olyan forrásanyaggal, amelynek alapján a magyarság történetét legalább is fővonásaiban szilárdabban megalapozhatná. Természetesen bizonyos, főleg régészeti forrásanyag most is rendelkezésére áll a kutatásnak, azonban ennek megbízható etnikai meghatározása és történeti kiértékelése csak megfelelő írásos források segítségével lehetséges. Őstörténetkutatásunknak tehát írásos forrásokra volna égető szüksége. Ez az írásos forrásanyag pedig — ha nem is túlságos bőségben — de adva van az antik íróknak Kelet-Európára és Nyugat-Ázsiára vonatkozó tudósításaiban. Ezeknek a források-

nak, mint többek közt Herodotos, Ptolemaios, Ammianus Marcellinus, Jordanes adatainak az alapján nagy vonásokban az i. e. VII. századtól kezdve egészen az i. u. IX. századig nyomon követhetjük Kelet-Európa és Nyugat-Ázsia etnikai képének alakulását. Egyelőre azonban kutatásunk ezeket a forrásokat még nem értékelte ki és nem dolgozta fel megfelelő módon, s így őstörténetünk kérdéseinek megoldásában való felhasználásuk rendkívül nehéz, sokszor csaknem megoldhatatlan feladat. Hogy viszont megfelelő módon feldolgozva még a legszegényesebb adatok is sokatmondóvá válhatnak őstörténetünk számára, arra a következőkben szeretnék egy példát bemutatni.

I

1. Stephanos Byzantios „Ethnika” című, I. Iustinianos uralkodása alatt az i. u. VI. században írt, de csak kivonatban ránkmaradt munkájában az ó-ión etnográfiai és geográfiai irodalom alkotásaiból számos töredéket tartott fenn. Ezek közt a szükségesvű, alig egy-két szóból álló töredékek közt találjuk az *Ἀμάδοκοι* népnevet: *Ἀμάδοκοι. Σκυθικὸν ἔθνος. Ἑλληνικὸς ἐν Σκυθικοῖς. ἢ γῆ δὲ τούτων Ἀμαδόκιον.* Stephanos Byzantios tehát Hellanikos „Skythika” című munkáját nevezi meg az *Ἀμάδοκοι* népnév forrásaként. Hellanikos valószínűleg Thukydidesnek volt kortársa, főbb műveit az i. e. V. század utolsó negyedében írta, így időben majdnem ezer év választja el Stephanostól. Már e miatt a nagy időbeli távolság miatt valószínűtlen, hogy az *Ἀμάδοκοι* népnevet Stephanos közvetlenül Hellanikos művéből vette volna. S valóban: Stephanos forrásainak kutatása megállapította, hogy a Hellanikos idézeteket Stephanos valószínűleg az i. e. I. században élt Alexander Polyhistor *Περὶ Ἐδξείνου Πόντου* című munkájából vette át. Úgy látszik tehát, hogy az *Ἀμάδοκοι* népnév az i. sz. kezdete körüli etnográfiai, illetőleg geográfiai irodalomban is ismert volt.

Hellanikos „Skythika”-jából Stephanos Byzantios egy másik töredéket is megőrzött: *Ἀμόργιον πεδίον Σακῶν. Ἑλληνικὸς Σκυθικοῖς. τὸ ἔθνικόν Ἀμόργιος, ὡς αὐτὸς φησιν.* Ezeknek a töredékeknek alapján jellemzőnek tarthatjuk Hellanikosra nézve a népnevekből képzett országnevek, mint *Ἀμαδόκιον*, *Ἀμόργιον* használatát.

Csak ez a két rövid idézet maradt fenn Hellanikos „Skythiká”-jából. Hogy azonban sokkal több népet ismert és tárgyalt ebben a művében, azt megállapíthatjuk Strabon két helyéből. Strabon ezeken a helyeken Eratosthenes nyomán élesen elítéli Hellanikos és más írók fecsegését, hogy „mythographos”-ok módjára szkíta népek felől mindenféle lehetetlenséget összeírtak. Hellanikos — mint egy másik töredékéből tudjuk — tényleg részletesen foglalkozott „Skythika”-jában a hyperboreusokkal, pedig ezt a népet Herodotos alig egy-két évtizeddel korábban világosan kizárta a valóságban létező népek sorából, és a mítosz keretébe szorította vissza. Hellanikos azonban a mítosz

és a valóság szigorú elkülönítését úgy látszik nem tartotta fontosnak, s így nála a hyperboreusok Skythia népei között helyet kaptak.

Feltűnő, hogy Hellanikosnál a hyperboreusok leírása egészen új vonásokkal bővült. Ezek a vonások élénken emlékeztetnek arra a leírásra, amelyet Herodotos egy másik északi népről az argempaiokról adott. Nagyon valószínű tehát, hogy Hellanikos a hyperboreusok leírásának ezeket az elemeit Herodotosnak az argempaiokról szóló tudósításából vette át. Hogy a hyperboreusok Hellanikosnál az argempaiokhoz hasonló vonásokat vehettek fel, az csak úgy volt lehetséges, hogy számára ezek a távoli északi népek bizonyos mértékig összeolvadtak és egymáshoz hasonlóvá váltak. Ennek a jelenségnek a Hellanikos-korabeli irodalomban szélesebb körben megtaláljuk a nyomát. Egy ugyancsak Stephanos Byzantiosnál fennmaradt idézet szerint Antimachos, aki talán csak egy nemzedékkel volt fiatalabb Hellanikosnál, a hyperboreusokat egy másik mesés északi néppel, az arimasposokkal azonosította. A távoli északi népek összeolvadásának folyamatát az ógörög irodalomban elősegítette az is, hogy az ión geográfusok a Pontos felett lakó népeket, a légészakibakat is — Herodotos kivételével — közös néven „skytha”-knak hívták. A szkíták pedig a görögök számára már a homerosi eposzok korában a távoli, ideális, igazságos, hús helyett tejjel táplálkozó nép voltak. Így bizonyos mértékben érthető tehát, ha Hellanikosnál a hyperboreusok és más északi népek összeolvadtak és közös, ideális vonásokat vettek fel: „igazságosak, húst nem esznek, hanem makkal táplálkoznak” — mondja róluk Hellanikos.

Hogyan volt lehetséges ezeknek a távoli északi népeknek az összeolvadása a görög irodalomban? A hyperboreusok a valóságban nem létező, mitikus nép voltak, velük kapcsolatban az idealizálás, mint a válságát élő görög rabszolgatartó társadalom uralkodóosztályában megnyilvánuló utópisztikus vágyak kivetítése, könnyen érthető. Az argempaiok és az arimasposok, meg a többi északi népek azonban a valóságban létező, részben a Fekete-tengeri görög települések közelében élő népek voltak. Ezekkel kapcsolatban az idealizálás jelentkezése sokkal nehezebben megoldható problémát jelent. A legvalószínűbb arra gondolnunk, hogy a Kelet-Európában a Fekete-tenger északi partvidékén s a még tovább messze északon lakó népek és törzsek, amelyekkel a görögök közvetlenül vagy közvetve kapcsolatba kerültek, még osztály nélküli, nemzeti társadalomban éltek, akkor, amikor a görög rabszolgatartó társadalomban már a válság világos jelei mutatkoztak. Így lényegében véve ezeknek a népeknek a társadalmában azok a problémák, amelyeket a görög rabszolgatartó osztály társadalom válsága felvetett, tényleg nem is voltak meg. Ezért ezek a népek a válságokkal küzdő görög társadalom uralkodóosztálya számára ugyanolyan idealizált mintaképeket jelentettek, akár csak a mítosz régi népei.

Az *Ἀμάδοροι* népvét nem ismeri sem Herodotos, sem Hekataios, Hellanikos adata tehát nyilvánvalóan új értesülésen alapszik. Ezek szerint az

amadokok népe csak az i. e. V. század végén vált ismeretessé a görög földrajzi és néprajzi irodalomban. Alig képzelhető el, hogy e név mögött új szkita törzs vagy törzsi alakulás rejtőznék. A szkita törzsszövetség hatalma ebben az időben még tetőpontján állott, új politikai alakulásokat tehát ekkor nehezen tehetnének fel. Ennek a kornak földrajzi látóköre azonban egy másik irányban jelentősen kitágult. A szkita törzsszövetség hatalmának szilárdsága lehetővé tette, hogy a pontosi görög városokból kiindulva görög és szkita kereskedők messze behatoljanak a kontinens belsejébe. Herodotos őrizte meg annak a kereskedelmi útnak a leírását, amely Olbiából kiindulva a Közép-Uralba vagy még azon is túl vezetett. Herodotosnak az adatait az újabb régészeti kutatások teljes mértékben megerősítették. A Közép-Ural vidékén járt görög és szkita kereskedők hoztak először hírt egész sor új északi népről Herodotosnak. Nagyon valószínű, hogy új értesüléseket Hellanikos is csak ezen az úton szerezhetett. Az amadokok népe tehát valószínűleg azon a vidéken élhetett, ahová a Herodotosnál feltűnő új északi népeket: a jyrkákat, thyssageákat, argempaiokat helyezhetjük. Ebben az esetben feltehetjük, hogy Hellanikosnál ők is a hyperboreusokkal azonosított, idealizált népek csoportjába tartoztak. Ezt a feltevést igazolják a későbbi adatok.

2. Mikor i. e. 279-ben a kelták rabolva végigpusztították Makedoniát, Thessaliát, Észak-Görögországot s már a Delphoi-i Apollon-templomot akarták kifosztani, amely messze földön híres volt kincseiről, a maroknyi görög védőseregnek az antik források szerint istenek és hérószok siettek segítségére, s megmentették a templomot a kirablástól. Pausanias ezt az eseményt így beszéli el:

„Amikor a csata megkezdődött, villámok csaptak a kelták közé, s a Parnassosról sziklák zuhantak rájuk, és szellemek szálltak szembe a barbárokkal hopliták alakjában. Kettő közülük, Hyperochos és Amadokos a monda szerint a hyperboreusoktól jöttek, a harmadik pedig Pyrrhos, Achilleus fia volt.”

A monda egy másik változatában Pausanias még azt is kiemeli, hogy rendkívül erős fagy és havazás volt. A keltákat ezek az események visszavonulásra kényszerítették. Hogy ez a hagyomány közvetlenül a harci események után keletkezett, egykorú feliratok bizonyítják. Alig egy-két hónappal a kelták elűzése után, i. e. 278 első feléből származik a Kos-iak határozata, amely Apollonnak hálaáldozatot és hálaünnepet határoz a jóshely és a hellének megmentéséért. Közvetlenül az események után tehát elterjedt a görög világban az istenek, illetőleg hérószok *επιφάνεια*-jának és a *σωτηρία*-nak, a szentély megmentésének híre. Ez váltotta ki a Delphoi-i, eredetileg öt évenként tervezett, de aztán évenként tartott *σωτήρια*-nak, hálaünnepnek a létesítését.

Apollonnak illetőleg a hyperboreusoknak mint *ἥρωες πρόμαχος*-oknak az *επιφάνεια*-járól a hír a görög világba Delphoiból indult ki és terjedt szét.

A mítosznek tehát helyi, Delphoi-i hagyományokban kell gyökereznie. Ezt az is bizonyítja, hogy Pausanias a mítosz másik változatában egy negyedik hērószt is megemlít: Phylakost, a delphoiak saját helyi ἦρως πρόμαχος-át. A hyperboreus hērósztok s így az Amadokos ἐπιφάνεια-járól szóló mítosz eredetét is Delphoiban kell tehát keresnünk. Delphoiban a hyperboreus mítosz igen régi. Már az i. e. VII. század végén ismeri Alkaios, aki egyik, Himeriosnál fennmaradt töredékében így ír:

„Mikor Apollon megszületett, Zeus arany mitrával és lanttal díszítette őt, és egy fogatot adott neki, hogy azon járjon — ez a fogat hatytyúkból állt. Azután Delphoiba küldte és a Kastalia forrásához, hogy onnan hirdessen jogot és igazságot a helléneknek. De Apollon kocsijára szállva azt parancsolta a hatytyúknak, hogy a hyperboreusokhoz repüljenek. A delphoiak tehát — amint ezt megtudták — hívták az istent, hogy jöjjön hozzájuk a hyperboreusoktól. De ő az egész évet azoknál töltötte igazsághirdetésben, s csak midőn a megfelelő idő elérkezett, parancsolta meg a hatytyúknak, hogy a hyperboreusoktól elrepüljenek. Nyár közepe az az idő, amikor Apollon a hyperboreusoktól megérkezik. Neki dalolnak akkor a fülemilék, neki énekelnek a fecskék és cikádák. Ezüst forrással csörgedezik akkor a Kastalia és hullámoktól dagadozik a nagy Képhissos.”

Delphoit tehát szoros kapcsolatok fűzték a hyperboreusokhoz. Könnyen érthető, ha Mnaseas, egy költő a hyperboreusokat a delphoiakkal azonosította. De könnyen érthető az is, hogy a keltákat elűző váratlan fagyban és hózivatárban a delphoiak vallásos képzelete a hóborította északon lakó hyperboreus hērósztok megjelenését és segítségét látta.

Az egyik hyperboreus hērószt neve, Hyperochos, tipikus hyperboreus név. Hyperoché Herodotosnál egy hyperboreus lánynak a neve. A másik hērószt, Amadokos, az amadokok népének nevét viseli. Hogy Amadokos, az amadokok népének „heros eponymos”-a a Delphoi-i mítoszban mint hyperboreus jelenhetett meg, az csak úgy volt lehetséges, hogy az amadokokat és a hyperboreusokat azonosították. Mivel a mítosz Delphoiból indult ki, ennek az azonosításnak is Delphoi-i hagyományban kellett gyökereznie. Az amadokokat tehát a Delphoi-i hagyomány valószínűleg messze északon, a hyperboreusok szomszédságában képzelte el, s azokhoz hasonló, boldog, mitikus népnek tartotta. Megerősíti ezt a feltevést az is, hogy a hyperboreusoknak más északi népekkel való összeolvadása és azonosítása az e korabeli irodalomban egyre jobban megerősödött. Alig egy-két évtizeddel a kelták betörése előtt írta az abderai Hekataios a Delphoi-i hyperboreus mítosz alapján a hyperboreusokról szóló művét. Ebben a hyperboreusokkal egész sor más északi népet, mint az arempthaiokat, kimmereket, valószínűleg a troglodytákat és az arimasposokat, azonosított. Mivel Hekataios a Delphoi-i hagyományt használta fel, nem lehetetlen, hogy az amadokokat is említette,

mint a hyperboreusokhoz hasonló, boldog északi népet. Az mindenesetre tény, hogy a Delphoi-i mítosz ilyeneknek tartotta őket. Hogy azonban az amadokok a Delphoi-i mítoszban így jelenhettek meg, az csak úgy volt lehetséges, ha már Hellanikos, aki először említette őket, messze északra a hyperboreusok, arimasposok, argempaiok szomszédságába helyezte „Skythika”-jában ezt a népet.

3. Hogy az amadokok eredeti földrajzi elhelyezése valóban ez lehetett, azt az is bizonyítja, hogy Ptolemaios ugyanerre a területre helyezi ezt a népet. Messze fönn a hyperboreusok hegyei alatt Sarmatia Asiatica északi részében a Rha folyam két ága között, tehát a Volga—Káma összefolyásának vidékén említi ugyanis a *Μοδόκαι* (v. l. *Μοδάκαι*) népet. A *Μοδόκοι* népnév Ptolemaiosnál az *Ἀμάδοκοι* név újabb alakja. Ezt a hangalakban mutatkozó viszonyt, amelyet az *Ἀμάδοκοι* és a *Μοδόκαι* névalakok között látunk, Ptolemaiosnál egész sor más nép- és helynévnel is megtaláljuk. Így a régebbi írók *Ἀμαρδοι*, *Ἀπαρνοι*, *Ἀπαρῶται*, *Ἀπασιάκαι*, *Ἀπαναρκτικηνή*, *Ἀτροπατηνή* alakjaival nála *Μάρδοι*, *Πάρνοι*, *Παρῶτοι*, *Πασίκαι* *Παραντικηνή*, *Τροπατηνή* áll szemben. Mindezek a ptolemaiosi adatok a szóbanforgó neveknek újabb, fejlettebb hangalakját tükrözik, amelyeket sokszor a helyi forrásokból is ellenőrizhetünk. Ennek a jelenségnek az a magyarázata, hogy az iráni nyelvek egyrészében a középiráni korban a szókezdő *a*-hang eltűnt. Így Ptolemaios ezeket a neveket új források alapján, korabeli hangalakjuknak megfelelő görög átírásban dolgozta bele munkájába. Hasonló lehetett a helyzet a *Μοδόκαι* népnév esetében is. Ez a körülmény igen fontos számunkra, mert azt bizonyítja, hogy az amadokok népe az i. u. II. században is létezett a Volga—Káma vidékén, s Ptolemaios az ebben a korban egészen odáig felnyúló római-görög kereskedelem útján szerzett tudomást róla. Hogy Ptolemaiosnak erről a területről kitűnő új értesülések állottak rendelkezésére, mutatja az a tény, hogy az antik geográfusok közül elsőként rajzolja meg nagyjából helyesen a Volga—Káma folyását.

4. Naturalis Historiájában az idősebbik Plinius is megemlíti egy *Imadochi* nevű népet az essedonokkal és más népekkel együtt a Kaukázusban. Ez a népnév alakját tekintve azonos az *Ἀμάδοκοι*-al, mert szókezdő *I*-je nyilvánvalóan csak íráshiba az előtte álló, szintén *I*-vel kezdődő *Icatali* népnév hatására. Hogy kerültek azonban az amadokok és velük együtt a Rhipaia hegység közelében lakó essedonok a Kaukázusba? E probléma megoldását Plinius egy másik helye adja meg. Plinius itt azt mondja, hogy a Kaukázus a Rhipaia hegységig nyúlik, vagyis a két hegység egybefüggő hatalmas hegyláncolatot alkot. Ennek az elképzelésnek az alapja nyilvánvalóan a Kaukázusnak a Rhipaia hegységgel való azonosítása volt. Így azután érthető, hogy a Rhipaia hegység közelében lakó népek, mint az amadokok és essedonok, a Rhipaia hegységet a Kaukázussal azonosító forrásban a Kaukázushoz kerülnek. Ez a magyarázata annak is, hogy a Tanais (Don), amely a legtöbb írónál

a Rhipaia hegységből folyik dél felé, egyes források szerint a Kaukázusban ered. Ha most ezeknek a tényeknek ismeretében Plinius adatát földrajzilag megfelelően „visszatorzítjuk”, akkor az amadokok földrajzi helyét úgy, mint Ptolemaiosnál, a Rhipaia hegység közelében kapjuk meg.

5. Ezekkel az adatokkal szemben, amelyek az amadokokat messze északon a Rhipaia hegység közelébe a Volga—Káma összefolyásának vidékére helyezik, szemben áll Ptolemaiosnak egy másik adata. E szerint az adat szerint a Borysthenes (Dnyeper) folyó mellett van egy *Ἀμάδοκα* nevű helység, egy *Ἀμάδοκα* nevű tó, északabbra vannak az *Ἀμάδοκα* hegyek, s ezeknél laknak maguk az amadokok. Hogy az amadokokat Ptolemaios *Ἀμάδοκοι* és *Μοδόχοι* nevek alatt két különböző helyen is említi, abban nincs semmi különös. Nála igen gyakori az az eset, hogy ugyanazt a népet különböző források alapján két, sőt három különböző helyen is lokalizálja. Jelen esetben is az amadokok nevének két alakban való szereplése különböző forrásokra mutat. Mivel az amadokokat összes adataink szerint valahol északon, a Volga—Káma összefolyásánál kell keresnünk, felmerül az a kérdés, hogyan magyarázhatjuk az amadokoknak ezt az új földrajzi elhelyezését. Arra, hogy ez az északi nép időközben a Volga—Káma vidékéről a Dnyeper középső folyásához leköltözött volna, hogy ott várost és országot alapítson, lehetetlen gondolnunk. De nem tarthatjuk valószínűnek azt sem, hogy Ptolemaios vagy forrása adatait egyszerűen Hellanikusból vette volna, csak azután valami okból földrajzilag tévesen helyezte el. Ez lehetetlen azért, mert a Ptolemaios által felsorolt *Ἀμάδοκα* típusú helyneveknek a régebbi irodalomban nyomát sem találjuk, sőt az ilyen típusú helynevek először Ptolemaiosnál bukkannak fel egyáltalán.

A probléma megoldását éppen ezek a helynevek teszik lehetővé. Az *Ἀμάδοκα* nevű helységet ugyanis Ptolemaios több más, a Dnyeper mellett fekvő helységgel együtt említi. Ezeknek a helységeknek a nevei, mint *Ἀζαγάριον*, *Σάρον*, *Μαιτόμιον* mind világos, „beszélő” iráni nevek. Nyilvánvaló, hogy *Ἀμάδοκα* a többi helységgel együtt iráni település volt. Hogy ezek a helynevek nemcsak Ptolemaios térképén léteztek, hanem a valóságban is, azt éppen az újabb régészeti kutatások igazolták. Valószínűleg egy kereskedelmi út vezetett a Dnyeper mellett ezeken az iráni településeken keresztül, és ennek az útnak a leírásából származnak Ptolemaios adatai. Az *Ἀμάδοκα* helységnév s vele együtt valószínűleg a többi *Ἀμάδοκα* helynév is tehát iráni névadásból származik. Mit keres azonban az amadokok népe a Dnyeper mellett? Éppen újabban figyelték meg Ptolemaiosnak azt az eljárását, hogy egy földrajzi terület nevekké váló kitöltésénél először mindig a földrajzilag pontosabban meghatározható városokat lokalizálja, s csak azután azt a népet, amelyhez a városok tartoznak. Ez sokszor mulatságos tévedésekhez vezetett. Így került pl. *Divona*-val a *Cadurci* népnév nála az óceán közelébe, hogy csak egy példát említsünk. Nagyon valószínű, hogy jelen esetben is ilyen tévedésről

van szó. Ptolemaios ismerte az Ἀμάδοκα helynevek földrajzi helyzetét, ezeket lokalizálta először, azután melléjük helyezte az Ἀμάδοκοι népvit, amelyet valószínűleg egy Hellanikost felhasználó régebbi forrásból vett át.

6. Az antik irodalom adatai szerint tehát az amadokokat valahol a Volga—Káma összefolyásának vidékén kell keresnünk. Erre a területre helyezte az amadokokat már Hellanikos „Skythika”-jában. Az amadokok Hellanikosnál feltehető földrajzi elhelyezésének alapja valószínűleg a Közép-Uralhoz vezető kereskedelmi útat járt szkita-görög kereskedők tudósítása lehetett. Ebből a tudósításból azonban nem magyarázhatók meg sem Ptolemaios Ἀμάδοκα helynevei, sem Μοδόκαι népeve. Ezek csak új értesülésekből származhatnak. Nem magyarázható meg a hellanikosi tudósításból az sem, hogy az Ἀμάδοκος nevet az i. e. IV. századtól az I. századig több trák fejedelem viselte. Ez a tény, hogy a görög adatok és az említett trák fejedelemnevek egy tudósításból nem magyarázhatók meg, hanem több, különböző időből származó értesülésre vagy átvételre mutatnak, azt bizonyítja, hogy mögöttük egy évszázadokon át élő déloroszországi bennszülött hagyarómanyal áll, amely bennük, illetőleg általuk időről időre napfényre kerül.

II

1. Ennek a déloroszországi bennszülött hagyománynak a hordozói — mint Hellanikos és Ptolemaios adatával kapcsolatban láttuk — irániak: szkiták és szarmaták voltak. Mivel a szkita forrásból ismert más északi népek, mint pl. az arimasposok neve is iráni eredetű, nagyon valószínűnek látszik, hogy az amadokok nevének eredetét is a szkiták nyelvében kell keresnünk. Valóban, a kutatás régen felismerte már, hogy az amadokok neve átlátszó iráni név: *āmādaka-*, jelentése 'nyershúsevő'. Óind megfelelője *āmād-* alakban ismeretes már az óind irodalom egyik legrégebbi termékében, az Rg-védában. Ilyen „nyershúsevő” népek a védikus és az epikus ind irodalomban is ismeretesek. Többnyire az őslakossághoz tartozó törzsek ezek, amelyek a védikus irodalomban állandóan *anārya-* 'nem árja', *adevayu-* 'istentelen', *dāsa-*, *dasyu-* néven szerepelnek. *Āmādaka-*-nak neveztek tényleg az indek több bennszülött dekhani törzset. Mivel az *āmād-*, *āmādaka-* név, mint nem-indoiráni népek megjelölése az indben is, az irániiban is fennmaradt, kézenfekvő, hogy benne ugyanolyan indoiráni eredetű, nem-indoiráni népek megjelölésére használt nevet lássunk, mint az óind *dāsa-* (~ óiráni *dāha-*), óind *dānu-* (~ óiráni *dānu-*) szavakban.

A déloroszországi irániak tehát egy ősrégi közös indoiráni kifejezéssel nevezték el világképük egyik távoli, nem-indoiráni népét. Hogy elképzelésük erről, vagy viszonyuk ehhez a néphez ugyanolyan ellenséges lett volna, mint az óindeké India őslakóihoz, nem állapíthatjuk meg biztosan. Ha azonban meggondoljuk, hogy a szkiták világképének másik mesés északi népe, az ari-

masposok Herodotosnál található hagyományuk szerint inkább érdekes, mitikus, gazdag, nem pedig gonosz, ellenséges nép volt, nagyon valószínű, hogy az *amādaka*-elnevezésnek is náluk inkább csak néprajzi, mint érzelmi háttere volt. Lehetséges tehát, hogy az amadokoknak az az idealizált képe, amelyet a görög irodalmi hagyományban találunk, bennszülött szkita elképzelésre megy vissza. Ez könnyen érthető lenne, hiszen ezt a népet a Fekete-tenger partvidékén lakó szkiták, akik a görögökkel közelebbről érintkeztek, maguk is csak messze földet járó kereskedők elbeszéléséből ismerhették.

2. Milyen viszonyban állanak ezzel a most megismert iráni hagyomány-nal a ptolemaiوسي *Amádoka* helynevek? Ezeknek eredetét — mint láttuk — valószínűen bennszülött, iráni névadásban kell keresnünk. Ennek a névadás-nak a magyarázatánál két lehetőségre gondolhatunk. Az egyik lehetőség az, hogy ezek a nevek személynévi eredetűek. Mint említettük, az Amadokos nevet több trák fejedelem viselte. Nagyon valószínű, hogy ez a név a szkiták-tól került át a trákokhoz, mert ha eredeti trák név volna, hangalakjának *Ῥαμάδοκος*-nak kellene lennie. A trák Amadokos nevekből tehát arra következtethetünk, hogy az Amadokos nevet, mint személynévet a szkiták is használták, s így nyilvánvalóan megvan a lehetősége annak a feltevésnek, hogy a ptolemaiوسي *Amádoka* helynevek személynévi eredetűek. A másik lehetséges magyarázat az, hogy azok az iráni törzsek, amelyek eredetileg a Dontól keletre laktak, — midőn az i. e. II. században nyugat felé húzódtak — magukkal vitték az amadokok nevét is. Mikor azután a Dnyeper mellett letelepültek, hely-neveikben lecsapódott a mesés amadakák neve is.

3. Szkita eredetű — mint említettük — a trák odryzek uralkodó családjában is az Amadokos név. Több ilyennevű uralkodót ismerünk, de nyilvánvaló, hogy ez már a családokban szokásos névadási hagyománnyal függ össze. Az első Amadokos nevű trák király uralkodása az i. e. V. század végére esik. Ebben az időben jutott el a Volga—Káma összefolyásának vidékén lakó *amādaka*- 'nyershúsevő' nép híre a szkitákhoz és — mint Hellanikos töredéke tanúsítja — a görögökhöz is. A szkiták és a trákok közötti kapcsolatok ebben az időben rendkívül szorosak voltak. A geták átvették a szkitáktól viseletüket, és hatásuk alatt lovas néppé alakultak át. Ezen túlmenően az odryzek uralkodó családjában a szkita királyokkal családi kapcsolatba is került. Nagyon valószínűnek látszik, hogy ezen az úton kapta a szkita Amadokos nevet az odryz királyi család egyik tagja. Ez a név arra mutat ismét, hogy az amadokok a szkiták világképében mitikus, idealizált nép voltak.

III

Az amadokok népéről szóló hagyomány legfelső rétegének a görög irodalom adatait tekinthetjük. Ez alatt egy másik réteget ismertünk meg: a déloroszországi irániak hagyományát. Az amadokok földrajzi elhelyezkedésé-

nek aránylag pontos ismerete, a róluk szóló tudósítások útja és a rájuk vonatkozólag fennmaradt hagyomány rétegződése arra mutat, hogy még mélyebben is van valami. Fel kell tehát vetnünk azt a kérdést, hogy milyen valóság áll a görögök és a déloroszországi irániak e mitikus „nyershúsevő” népe mögött. Nincs okunk kételkedni abban, hogy a szkita *āmādaka*- ’nyershúsevő’ elnevezés kiindulópontja néprajzi valóság lehetett. Valóban, éppen legközelebbi nyelvrokonainknál, az obiugoroknál s rajtuk kívül a szamojédeknél van tudomásunk ilyesmiről. Munkácsi említi, hogy vogul földön utaztában gyakran tapasztalta, hogy az északi vogulok a friss nyers húst kedvelik, sőt meg nem aludt vérbe mártva igen jóízűnek mondják. A déli vogulok azonban már undoroknak az ilyesmitől és szamojéd szokásnak tartják. Tényleg, egy irtisi osztják hősénekekben a *ńara ńōgo tēda χōr jaraņņ* ’a nyershúsevő két szamojédról’ hallunk. Ezenkívül más adatok is megerősítik azt, hogy a nyershúsevés a szamojédeknél is elterjedt szokás volt. Már ezeknek a néprajzi adatoknak az alapján valószínűnek látszik, hogy a szkíták *āmādaka*- ’nyershúsevő’ népe mögött az ugorok vagy a szamojédok rejtőznek. Szamojédekre azonban kevésbé gondolhatunk, mert ezek ebben az időben már a finnugor törzsektől kétségtelenül északabbra éltek.

De ezeknél a néprajzi adatoknál sokkal döntőbb fontossága van annak, hogy a nyershúsevést a vogulok Gondatti által feljegyzett eredetmondája is megőrizte.

„Egyszer a régi vogul-osztják hősök, midőn vadászatról megtérve az elejtett vadból lakmározni készültek, hirtelen észrevették, hogy feléjük egész sereg ellenséges hős közeledik. Erre az előbbieknél egy része ijedten futásnak eredt, de nem akarván otthagyni a húst, azt nyersen ragadta magához. Ezeket *moš-χum* néven nevezik. A többiek helyben maradtak, s főzni kezdték a húst. Ezeket az ellenség megtámadta, s betörte az orrukát. Ettől fogva ezek és ivadékaik a *por-χum* nevet viselik.”

Ehhez Gondatti még azt fűzi hozzá, hogy házasságot régebben csakis különböző nemzetségi csoporthoz tartozó férfi és nő köthetett egymással, ellenben nagyon elítélték, ha *moš*-férfi *moš*-lányt, nem pedig *por*-lányt vett feleségül. Ezt kiegészíthetjük még egy adattal, amelyet Munkácsi jegyzett fel, de félreértette, mert nem ismerte a vogul *sir* (~ magyar *szer*) szó ’nemzetség, frátria’ jelentését.

„Num Tör^um atyánk két nemzetségbeli (vagy : frátriabeli) embert alkotott : a hadakozó korban az egyik nemzetség (vagy : frátria) nyershúst ételt evett, sietett s elfutott, mikor az ellenséges had jött ; a másik nemzetség (vagy : frátria) főtt ételt evett, nem sietett.”

Ez a vogul monda egy nagyfontosságú történeti esemény emlékét őrizte meg. A magyarságtól elszakadt obiugorok, akiknek saját neve *moš*- volt, — amely köztudomás szerint azonos a magyar népnév *magy*-elemével — egy *por*

nevű, valószínűleg paleoázsiai néppel keveredett. Ennek a következményeképpen alakult ki az egykori, ma már csak nyomokban megfigyelhető obiugor duális rendszer. A vogul monda így tehát legalább kétezeréves *multra* tekintet vissza. Ha már most az obiugor illetőleg ugor nyershúsevésnek ilyen régi történeti hagyománya van magánál az obiugorságnál, aligha tagadhatjuk annak a feltevésnek a helyességét, hogy a szkiták *amādaka*- 'nyershúsevő' népe mögött az ugorokat kell keresnünk.

Ezt a feltevést egy további rendkívül fontos adattal támaszthatjuk alá. Egy őstörténeti irodalmunkban eddig kellő figyelemre nem méltatott XIII. századi orosz forrás említi a Káma vidékén a *сырордцы* 'nyershúsevők' népet. Ez az adat rendkívül érdekes módon kapcsolódik a tárgyalt antik forrásokhoz. Egyrészt igen lényeges összekötő kapcsot jelent az i. e. V. századi és i. u. II. századi antik irodalmi adatok és a XIX. században feljegyzett vogul történeti hagyomány között. Így ha több évszázados úgrásokkal is, de nyilvánvalóan összefüggő adatsorozatunk van az i. e. V. századtól kezdve a Volga—Káma összefolyásának vidékén lakott "nyershúsevő" népre vonatkozólag. Másrészt pedig ez a XIII. századi orosz adat igen valószínűvé teszi, hogy az ugoroknak, illetőleg obiugoroknak, mint „nyershúsevő” népnek az elnevezése nemcsak az ókorban, hanem a középkorban is hosszú századokon át tovább élt szomszédaiknál.

Az ugorok Hellanikos korában, az i. e. V. században a nyelvészeti adatok alapján következtetve is valóban a Volga—Káma összefolyásának vidékén lakhattak. Erre vezetett az a fentebb említett szkita kereskedelmi út, amelyen hírük a szkitákhoz és azoktól a görögökhöz eljutott. A távoli „nyershúsevő” népből azután a görög mitoszban boldog, igazságos, „húsnemevő” nép lett, hasonló a hyperboreusokhoz.

Rendkívül érdekes az, hogy nemcsak a szkiták és a görögök szereztek tudomást a messze északon élő „nyershúsevő” finnugor népről, hanem az obiugoroknál is fennmaradt az egykori szkita hatalom és a Fekete-tenger emléke. A vogul-osztják hősénekek gyakran emlegetik a csodás madárjáró déltájat, az aranypázsitos bűvös földet és az aranyosvízű szentséges tengert. A déloroszországi irániak az obi-ugorok világképében ugyanolyan boldog és mitikus néppé lettek, mint az obiugorok a szkitáknál és a görögöknél.

